

BOŽIČNI PANJ

L KOSTIAL

Leta 1852. je poslal goriški zgodovinar in jezikoslovec, semeniški profesor Stefan Kocijančič (rojen l. 1818. v Vipavi, umrl l. 1883. v Gorici) odboru Društva za povjestnico jugoslavensku svoje odgovore na vprašanja o goriški zgodovini, šegah, vražah l. dr. Objavili so se pa šele l. 1854. v III. knjigi »Arkiva za povjestnico jugoslavensku«, ki ga je urejal Ivan Kukuljević-Sakcinski v Zagrebu. V XVIII. poglavju teh odgovorov beremo (na str. 280) tole:

»Božič«. Tako imenujejo Goriški Slovenci tisti panj ali čok ki ga na sv. večer namest navadnega zglavnika za ogenj postavijo (ta navada je menda tudi v Ipavski dolini). Okoli ognjišča sedijo okrog gospodar, gospodinja in vsa družina, se pri ognju grejejo, orehe in lešnike toležejo, molijo, prepevajo svete in posvetne pesmi in si marsikej pripovedujejo; božiču pa ponujajo vina iz majolike in ga z vinom polivajo.*

Mnogo več se je napisalo o srbohrvaškem božičnem panju, o badnjaku (od glagola bdjeti=bedeti čuti, ker ljudstvo 24. decembra čuje čez polnoč). Badnjak je surov hrast ali cerov panj, ki se polaga 24. XII. zvečer na ogenj. Seka se tisto jutro pred sv. večerom ter se svečano prinaša v hišo, kjer se posipje z žitom, poliva z vinom in polaga na ognjišče. Vsaj ena oseba ga mora varovati, dokler ne pregori. Potem se vzame za gornji konec v roke z rokavicami, se nese okoli čebelnjakov, se pogasi in pusti na mladi jablani ali slivi. (Karadžić, Riječnik, pod besedo badnjak; Miklosich, Die christliche Terminologie, str. 23.; Krek, Einl. in die slav. Literaturgesch. 2. natisk, str. 580.) V XV. letniku »Arhiva für slav. Philologie« (1893.) je poročal Konst. Jireček, da je našel v zakoniku »Lieber statutorum civitatis Ragusie« iz l. 1272. te besede: »In vigilia natalis Domini post vesperum naucierit et marinarii de Ragusio veniunt ad dominum comitem in castellum et secum deferunt ceponeum unum de ligno et ponunt eum in igne gaudendo (=na sv. večer pridejo lastniki ladij in mornarji iz Dubrovnika na grad k mestnemu načelniku, prinesejo s seboj lesen panj ter ga položijo na ogenj, vesele se). To je najstarejša omemba badnjaka.

Tudi Bolgari imajo svoj badnjak, badnik ali prekládnik. Zivoin Cvetković piše v članku »Božični običaji Bolgarov« (v »Slovenec« z dne 6. I. 1934.): »Božično slavlje se začne na sv. večer s tem, da prinesejo v hišo badnjak (prekládnik) in slamo... Gospodar prinaša badnjak in govori: »Dober večer, dobrodošel badnji večer!« in položi badnjak na ognjišče... Ogenj mora goreti vso noč, zato pazi nanj nekdo od domačih...« — Jeremije M. Pavlović piše v knjigi »Male-

ševci i Maleševci« (1928) na str. 198-9. o prebivalcih pokrajine ob izviru Bregalnice (v berovskem okraju), da so praznovali »badnji den« kakor njihovi bolg. in arabski sosede; ko so polagali panj na ognjišče, je govoril gospodar obredne besede: Badnji oblače, na badnja večer ne dohodi sa leto — Petrovo mesec! Ne nastapjaj voloveška stapka, junačka makal (=muka). Pokvarjena sklanjatev in beseda maka kažeta na bolgarščino.*

Rusi in zapadni Slovani božičnega panja ne poznajo, pač pa baltiski Lotiši, nekateri romanski in germanski narodi, Albanci, Irci in Cimri (v Walesu).

Provansalsko šego nam opisuje največji novoprovansalski pesnik Frederi Mistral (1830—1914) v VII. spevu svoje ga idileškega epa »Mirèio« (1859) takole: Najstarejši v hiši poseka kako staro sadno drevo, ga oklesti, naloži na ramo ter ga položi poleg božične mize spoštljivo očetu ali dedu k nogam. Starec, ki ima na sebi prazniško obleko, gre v klet po vina. Potem vpraša družino: »Ali vržemo panj?« (»Cacho-fiò boutan?«) Na pritrdilni odgovor vzklikne: »Bodimo veseli! Bog nas navdaj z veseljem! In če nas čez leto ne bo več, naj nas vsaj manj ne bo!« Nato napolni kozarec z vinom in pokropi sadno drevo trikrat. Najmlajši prime panj za en konec, ded za drugega; potem nesejo mlajši bratje in sestre panj trikrat okoli hiše. Starec vzdigne kozarec kvišku in reče: »O sveti ogenj, naredi, da bomo imeli lepo vreme, da se moja ovca srečno ojanji da bo moja prasica rodovitna, da se moja krava dobro oteli in da vse moje hčere in snaha srečno porodijo! Božični panj, priži ogenj!« Nato zgrabijo panj in ga celega vržejo na ognjišče. — Meyer-Lübke, Roman. etymolog. Wörterbuch, 3. natisk (1935) navaja iz raznih provans. krajev tele izraze za bož. panj: calendie (od staroprov. las calendas, novoprov. li calendo=božič), tra-fugiero (=kar je za ognjem); Nore (Coutumes, mythes et traditions de France) pa calignaou (od calendas) okoli Marseille in cacho-fué (kakor cacho-fiò=skriva) ogenj! t. j. stvar, ki skriva ogenj). Nore popisuje običaj takole (str.

*) Dasi trdi Pavlović (na str. 43.), da je maleševski dialekt srbski, ima govor vendar dosti bolg. posebnosti: 1. a (srbski u) za stsl. nosnik o: važe, raka, pat, prat, gaska, kače, matok, dab, matenica, gaba (=goba), maški, matenica (nasproti sh. uže, ruha, put, prut itd.); 2. št, šč za sh. š: plešči=pleča, noštvī=načve, lešta=leča; podobno: 3. žd za sh. đ: mežda=međa, ržda=rđa; 4. pritaknjeni spolnik: telete, kravata, volot, množ. telcite, kravite, voloveto...; 5. o za stsl. ,: sot=sh. sh. sat noštvī=sh. načve, ručok=ručak, matok=mučak, dož=dsžd, bočva=bačva itd.; 6. e začeti polglasnik, sh. a: den=sh. dr, veter=sh. vetar, bolen=slov. bo-

lan. 151 a.): »Božični panj ima veliko vlogo pri praznovanju zimskega kresa. Kmet mení, da mora biti alivov, črešnjev ali hrastov in da je najdebelejši panj najboljši. Če gori dobro, je dobro znamenje. Ogleda in pepel tega panja, ki se skrbno pobirata, sta izvrstna leka zoper otekline žlez; tisti del panja, ki ni zgorel, služi kmetom v to, da iz njega delajo neke dele pluga, češ, da bo potem setev bolj uspela; ženske shranjujejo nekaj kosov do 6. I. za boljše uspevanje piščancev. Kdor bipa sedel na tak panj, bi dobil tvore...«

Francozi pravijo bož. panju bûche ali souche (=paj, štor) de noël, tudi tison (=glavnja) de noël, tréfoir, trefuê (=za ognjem). chalendar, chalendou (iz lat. calendalis od calendae). Običaj ni dosti različen od provansalskega. »Larousse du XXme siècle, I. zv., str. 900 tolmači izraz bûche de noël takole: »Debelo poleno, ki se še žge v nekaterih pokrajinah na sv. večer; njegovemu pepelu so pripisovali nekdanj čudežna svojstva. — Droit de bûche (»polenska dolžnost«) je bila služnost, ki je obstajala v polenu, ki so ga morali kmetje prinesiti na božični večer svojemu gospodarju (zemljiškemu lastniku)«.

D A L J E IZ PRAKTIČNE MEDICINE

Tobak in alkohol

Vozači izrekajo včasih mnenje, da je mogoče s kajenjem odstraniti učinke alkohola. Da bi to vprašanje razčistili, so raziskovalci v zadnjem času izvršili večjo vrsto poskusov, ki so pokazali seveda nasprotni rezultat. Pri vseh poskusih so ugotovili, da se pijanost med kajno nasprotno še poveča, celo pijanost, ki se je izgubljala, se je spet vrnila. Ni torej priporočljivo, da bi si pijanost ali mačka preganjali s cigareto.

zdr

Grgranje

Pred nedavnim je bila v medicinskih strokovnih listih polemika, ali ima grgranje v primeru bolezní v vratu in grlu sploh kakšen pomen. Röntgenske preiskave so baje pokazale, da voda, s katero grgramo, sploh ne pride do grla. Drugi strokovnjaki so grgranje spet zagovarjali, navajali so pa, da ga je treba pravilno uporabljati. Pri grgranju je treba glavo nagniti nazaj, jezik je treba iztegniti, le tako pride grgalna voda do grla. Grgranje ustno sluznico namoči z desinfekcijsko snovjo, ki prispe potem do mandljev. Praksa dokazuje, da ima pravilno grgranje ugoden učinek za večino vnetij v grlu. To velja posebno tedaj, če uporabljamo klorovo kislí kalij. Grgranje z vodikovim prekisom ima ta nedostatek, da izsuši in včasí oškoduje sluznice. Da odstranimo obloge z mandljev, dodamo grgalni vodi za konico noža bolusa, ki oblogo mehanično odstrani.

zdr

P A R N A S L A RRYLOV

Ko so iz Grčije pognali ven bogove
in razdelili med zemljane njih gradove,
nekomu i Parnas odmerjen bli je v last.
Nanj novi gospodar poslal je osle past.
Ne vem, odkod so osli znali
da Muze in bogovi tam so prebivali,
in rekli so zastonj pač niso nas
prignali na Parnas.
Ljudje so Muz se najbrž preobčeli,
zato želé da mi bi tukaj peli
»Le ne obupajte« zdaj eden zakriči,
»začnem jaz napel za mano vi.
Prijetelji srčni bodimo!
Tako mi čedo našo pravišvimo
in bolj na glas nego devet h sester kor
povzdignemo mi petje, svoj sestavimo si
(zbor.

A da nam bratstva kdo ne zmoti,
vpeljimo takšen red pri nas:
Kdor pevcev po oslovski ne gre poti,
ne bo sprejet na naš Parnas.«
Odobrih so osli ponosito
besedo oslovo prekrasno zvito.
In nova pevska družba je zapela
s cviljenjem, kakor bi se vrsta cela
nemazanih koles pomikati začela.
Toda kako se je končalo pisano cviljenje?
Izgubil gospodar je potrpljenje
in vse nagnat s Parnasa v hlev.

★

Budalom ne na gnev
bi spomnil pač na staro mnenje,
da če je prazna glava,
visoko mesto glavi uma ne dodava.

Prevel B. Vdovič

TEHNIČNI OBZORNIK

Železniška kriza v Ameriki še zmerom ni pri kraju. Vsak dan se ustavi obrat na eni ali drugi železniški progi, ki so ji avtomobili pobrali tovor in potnike. Take železniške proge pa seveda ne ostanejo mrtve. Navadno poberejo s proge tirnice, položijo na spodnji ustroj plast betona in nalijejo nanjo asfalt. Takih najmodernejših avtomobilskih cest je v Ameriki zmerom več in prav izvrstno služijo svojemu namenu.

V francoskih Spodnjih Alpah nameravajo na 600 m visoki gori Saint Michel postaviti zvezdarno, ki bo največja v Evropi. Ponos te zvezdarne bo refraktor čigar zrcalo ima 2,5 m v premeru. Za primero bodi povedano, da ima največji refraktor na svetu, tisti na Mount Palomaru v Kaliforniji 5 m premera.